

El lul·lisme en la història europea: des de la tardor medieval a la Renaixença

Rafael Ramis Barceló
Universitat de les Illes Balears

RAMON LLULL VOLGUÉ ESCRIURE el millor llibre del món, adreçat a mostrar les veritats del cristianisme als infidels. Inundà tot Europa amb manuscrits d'obres seves, amb la idea que el seu pensament fóra conegut a tot arreu. Gràcies a aquesta tasca de difusió, que el mateix Llull ja planejà de forma detallada, els seus manuscrits tingueren lectors des de finals de l'edat mitjana i, amb la generalització de l'ús de la impremta, fou un autor molt debatut i invocat al començament de l'època moderna.

En les properes pàgines ens apropiarem, a grans trets i de forma molt esquemàtica, a la difusió històrica de les doctrines del Doctor Il·luminat. La pretensió modesta que tenen és donar a conèixer la importància del lul·lisme en la història de la cultura europea des del segle XIV fins al començament de la Renaixença, quan es recuperà la figura de Llull com a escriptor en llengua catalana.

La difusió del lul·lisme fins al Renaixement

Tot i que Llull explicà públicament el seu Art a Montpeller i en altres llocs, va ser a París on va exposar el seu pensament amb més afany. A la Sorbona va tenir deixebles i llur tasca, especialment la de Thomas Le Myésier, canonge d'Arras, fou fonamental per a la preservació de les

obres de Llull i la propagació del pensament lul·lià. En aquest sentit, cal dir que a Mallorca va començar a difondre's paral·lelament un lul·lisme sense gaire projecció pública. No se sap amb certesa si algun lul·lista mallorquí va irradiar el focus de Barcelona o si bé a la Ciutat Comtal ja existia un nucli lul·lià en vida de Llull. Per descomptat, existiren posseïdors de llibres lul·lians a Barcelona durant el segle XIV, però no se sap si estaven organitzats a través d'algun vincle.

El lul·lisme valencià, iniciat pel prevere mallorquí Bernat Garí, va tenir certa continuïtat en el temps i va acabar influïnt a Lleida, única ciutat universitària en aquell temps a la Corona d'Aragó, i també a Alcoi, Cervera i Barcelona. La figura més activa del lul·lisme alcoià fou l'ermità Pere Rossell, que ensenyava en aquesta localitat.

Nicolau Eimeric, dominic i inquisidor de la Corona d'Aragó, va manipular alguns textos de Llull i va atribuir al Beat opinions herètiques, tot i que ja el 1419 es va reconèixer aquesta falsificació, a la dita *Sentència definitiva* sobre l'ortodòxia lul·liana. Com veurem, l'ombra de Nicolau Eimeric planejà en tota la Corona d'Aragó i la seva influència va ser duradora, però no es pot negar que el lul·lisme fos un element comú als diferents estaments de les Corones d'Aragó i Mallorca durant el segle XIV, tal com el mateix Eimeric reconeixia.

Berenguer de Fluvià, mercader valencià, rebé el 1369 un privilegi de Pere III que el facultava per divulgar i exposar la filosofia de Llull. El lul·lisme aconseguí també entrar a la Universitat de Lleida, bàsicament per mitjà d'estudiants valencians i de frares menors. La figura més destacada en fou el valencià Antoni Riera. Eimeric va iniciar un procés contra Riera, com a representant de l'heterodòxia valenciana, i aquest el recusà i, amb el suport dels mestres universitaris i dels Jurats valencians, intentà un procés contra l'inquisidor. Eimeric retrocedí en les seves pretensions i guardà silenci fins a la seva mort, esdevinguda l'any 1399.

En paral·lel amb aquests conflictes, Jean Gerson, Cancellier de la Universitat de París, prohibí la lectura de l'Art de Llull a la Facultat de Teologia. La força de la prohibició revela que Llull era un autor important i que, si no era explicat públicament, era llegit i comentat pels mestres parisencs i pels seus deixebles. La transmissió universitària a

La força de la prohibició revela que Llull era un autor important i que, si no era explicat públicament, era llegit i comentat pels mestres parisencs i pels seus deixebles.

París fou essencial per a l'establiment de diversos nuclis lul·lians durant els segles xv i xvi.

El lul·lisme és, certament, una història embullada, multidisciplinària i plena de malentesos. Uns autors, seguint Eimeric, consideraren Llull un heretge; altres el varen fer un mag alquimista, quan l'autor dels textos d'alquímia era un altre personatge, dit Ramon de Tàrrega. Certament, no fou ni alquimista ni heretge, però ambdues coses varen contribuir a forjar una imatge polèmica de Llull.

Al segle xv s'establiren diversos nuclis de lul·lisme a Europa: un, a la part més occidental del Sacre Imperi; un altre a París, on, malgrat les condemnes de Gerson, Llull era estudiat amb interès; altres nuclis fructificaren a Itàlia i altres tants en els regnes hispànics. El més destacat mestre lul·lià del primer terç del segle xv fou Ramon Sibiuda, catedràtic i rector de la Universitat de Tolosa, d'influència molt destacada en els segles posteriors.

El major lul·lista eclèctic de l'Europa Central fou Heymericus de Campo, qui estudià arts i teologia a París i a Colònia. El seu deixeble més important fou Nicolau de Cusa. No gaire lluny de Colònia, es va dedicar al lul·lisme un autor tan curiós com Johannes Tritheimius, que influí en Corneli Agrippa, escriptor polifacètic i reformador de l'Art de Llull, que influí molt en les generacions successives.

Aquest cercle de Colònia va estar molt vinculat al parisenc, encapçalat per Lefèvre d'Étaples, un lul·lista eclèctic, que fou la figura més important per a la difusió del lul·lisme a París. Sens dubte, la figura de Lefèvre fou cabdal per a la formació d'un grup lul·lià a París, amb deixebles com Charles Bouvelles (possiblement el més rellevant), Josse van Clichtowe o Beathus Renanus. Gràcies a la tasca de Lefèvre com a professor i editor, Llull fou un autor molt conegut a Europa

El cercle de Colònia va estar molt vinculat al parisenc, encapçalat per Lefèvre d'Étaples, un lul·lista eclèctic, que fou la figura més important per a la difusió del lul·lisme a París.

Central. No obstant això, la seva labor docent i editora no només involucrava Llull, sinó també l'aristotelisme humanista, la *devotio moderna*... Va mantenir el contacte amb autors com Pico della Mirandola o Marsilio Ficino, amb qui compartí els seus interessos lul·lians. De totes formes, més enllà de Lefèvre, la figura cimera del lul·lisme parisenc fou el franciscà rossellonès Bernard de Lavinjeta, que va dictar alguns cursos a la Sorbona, en els quals exposà de forma sistemàtica el pensament lul·lià.

L'escola lul·liana més famosa de la centúria fou la de Barcelona, en la qual van convergir diversos corrents: el de València, abans explicitat, i també un de procedent de Castella, perquè un home dit Pedro de Mena (o de Nieva) ensenyà l'Art de Llull, pel que sembla, a l'Escola lul·lista de Barcelona. Entre els mestres d'aquesta escola hi ha personatges com Tomàs Eximeno, Pere Martí, Antoni Sedacer, Joan Bulons, Bernat Frigola, Joan Llobet, Gabriel Desclapés, Joan Baró, Fra Jaume Costa, Joan Comte o Bartomeu Far. El sacerdot Antoni Sedacer aconseguí l'estabilitat econòmica i institucional per a l'escola, i altres mestres, com el seu nebot Joan Bulons, li donaren amplitud doctrinal. Alguns estudiants de l'escola, com Bernat Frigola, el franciscà valencià Fra Joan Ros o Joan Llobet en van arribar a ser mestres. Igual que els dos darrers, molts mestres van ser autoritzats pel rei per a explicar la doctrina lul·liana en qualsevol lloc dels seus dominis. Així, per exemple, el 17 maig de 1446 Alfons el Magnànim va donar llicència per ensenyar lul·lisme al carmelita Landolf de Columbia.

La difusió italiana de l'Escola de Barcelona té alguns exponents destacats: Ros i Bulons es dirigiren a Itàlia i ensenyaren les doctrines de Llull a Bolonya, Venècia i Pàdua. En aquesta darrera ciutat el lul·lisme rebé protecció oficial per part del bisbe Fantino Dandolo, que ja havia influït sobre Nicolau de Cusa en el seu moment.

La figura lul·liana més important d'aquesta centúria va ser el sacerdot català Pere Daguí, que fou el primer catedràtic de l'Estudi General Lul·lià de Mallorca, erigit el 1483.

L'escola barcelonina es perllongà fins al segle XVI i les seves últimes petjades es detecten ja en el si del professorat de la Universitat de Barcelona, amb figures com Joan-Lluís Vileta. Molts estudiants de la Corona d'Aragó formats a Itàlia serviren també com a pont entre el lul·lisme i l'humanisme italià.

A la muntanya de Randa (on Llull tingué la Il·luminació) s'hi van assentar dos membres de l'escola barcelonina: Joan Llobet i Gabriel Desclapés. El seu famós magisteri va durar poc, però va fer de Randa un lloc rellevant per a la docència lul·liana, que seguí amb activitat fins al segle XIX. Mort Llobet, el 1477 Beatriu de Pinós féu donació dels seus béns al Regne de Mallorca per poder finançar l'ensenyament del lul·lisme.

Tot i això, la figura lul·liana més important d'aquesta centúria va ser el sacerdot català Pere Daguí, que fou el primer catedràtic de l'Estudi General Lul·lià de Mallorca, erigit el 1483 primordialment per a l'ensenyament de l'obra de Llull. Daguí fou acusat d'heterodòxia pel dominic Guillem Caselles, dos anys després de l'inici de les lliçons. Començà aquí de forma oficial un llarg i tortuós enfrontament entre lul·listes i dominics a Mallorca. Daguí va haver de defensar-se en contra de l'Inquisidor d'Aragó i hagué d'exposar l'ortodòxia dels seus treballs a Roma. El rei Ferran el Catòlic intercedí a favor seu i una comissió formada a Roma proclamà l'ortodòxia dels seus escrits. El mestre català aprofità per exercir el seu magisteri en la cort itinerant dels Reis Catòlics, impregnant de lul·lisme els llocs que visitaven. En concret, influí molt en el cardenal Cisneros qui, des de llavors, va ser un devot lul·lià.

El lul·lisme valencià va començar a florir novament en la primera dècada del segle XVI, mentre que a Montserrat la figura de Bernat Boïl sobresortí durant l'últim terç del XV. Un dels principals deixebles

de Daguí fou el cistercenc Jaume Gener, qui va obtenir l'any 1500 un privilegi de Ferran el Catòlic per a fundar una escola de lul·lisme a València. A la ciutat del Túria tingué tres importants deixebles: Bartolomeo Gentile, Joan Bonllavi i Alfonso de Proaza, que van desenvolupar els estudis lul·lians a València durant les dues primeres dècades de la centúria. Les obres de Gener van tenir una gran influència en l'escola barcelonina. El lul·lisme valencià, iniciat per Gener, tingué una notable prolongació en els diferents centres lul·lians (Barcelona, Alcalá i Mallorca) i fins i tot a Itàlia, ja que Bartolomeo Gentile, que havia estudiat a Barcelona i amb els lul·listes de València, va tornar a la seva Gènova natal proporcionant una imatge poètica de Llull. Tot i així, el fruit més madur del lul·lisme valencià va ser l'*Ars metaphysicalis* (1506) de Gener, editat conjuntament amb els seus deixebles Gentile i Proaza, en el qual es recollia i es perfeccionava la concepció escoto-lul·liana de Daguí. Les síntesis escolars de Daguí, Lavinjeta i Gener van ser les exposicions més elaborades del lul·lisme del trànsit a la Modernitat, que foren la base tant de l'escoto-lul·lisme com de l'enciclopedisme de les generacions següents.

La difusió de la impremta i el seu ús generalitzat a partir del segle XVI féu que l'obra de Llull fos notablement divulgada a les principals ciutats europees: Colònia, París, Roma, Barcelona... No obstant això, l'any 1503 fou imprès per primer cop el *Directorium inquisitorum* d'Eimeric, que fou la pauta que seguiren els antilul·listes.

A l'Estudi General Lul·lià de Palma, durant el primer terç del segle XVI, van ensenyar Joan Cabaspre, Gregori Genovard i Nicolau de Pacs, legataris de les idees de Daguí i relacionats alhora amb l'escola valenciana i amb Cisneros. Va ser precisament Cisneros qui va cridar a Nicolau de Pacs a regentar, a títol personal, una càtedra de lul·lisme a Alcalá a 1508.

La Universitat d'Alcalá adquirí ràpidament un gran prestigi i serví de trampolí per a la propagació del lul·lisme a la Cort castellana, seguint amb la irradiació que havia començat Pere Daguí. Pacs estava ben relacionat amb els lul·listes parisencs, i la connexió de l'Estudi General Lul·lià amb la Universitat d'Alcalá no només el vinculà a ell, sinó també al catedràtic mallorquí Francesc Riera, que l'any 1565 va

El lul·lisme va gaudir d'una gran protecció en temps de Felip II, devot seguidor de Llull, que va afavorir una Acadèmia Matemàtica a Madrid.

ser convidat a Alcalá per impartir un curs de lul·lisme. Allà es va formar un nucli lul·lià amb al mestre Pedro de Orduña i el seu company i amic Gil López de Béjar, que es va diluir en el temps.

El lul·lisme va gaudir d'una gran protecció en temps de Felip II, devot seguidor de Llull, que va afavorir una Acadèmia Matemàtica a Madrid, fundada per Juan de Herrera. En aquesta institució de caràcter parauniversitari, el lul·lisme logicomatemàtic representava una part rellevant del pla d'estudis. Els textos lul·lians per a aquesta acadèmia van ser redactats per Pedro de Guevara.

Joan-Lluís Vileta fou catedràtic vitalici de la Universitat de Barcelona des de 1559 i regent de l'escola lul·liana de la mateixa ciutat des de 1567. Abans d'ell, procedent de l'escola lul·liana de València, Joan Bonllavi ensenyà lògica a l'Estudi General de Barcelona i lul·lisme a l'Escola Lul·liana fins a la seva mort (1526). Vileta fou un professor eclèctic de filosofia i teologia, d'orientació essencialment aristotèlica, que professava el lul·lisme. Els deixebles de Vileta, excepte Dimas de Miguel, no van continuar ensenyant a la Universitat de Barcelona el lul·lisme del seu mestre, a causa, entre altres factors, de la contrareforma tridentina. De fet, en 1604 el secretari del Papa i de la Congregació de la Inquisició va escriure al bisbe de Barcelona ordenant que no es permetés llegir i disputar sobre la doctrina de Llull a l'Estudi General. Tal final fa suposar un llarg declinar del lul·lisme a la fi del XVI, que va comportar l'extinció de l'escola lul·liana barcelonina i del lul·lisme universitari en aquesta ciutat.

Tot això ens ajuda a comprovar que tant la Inquisició espanyola com la romana es van tornar bel·ligerants contra el lul·lisme a les acaballes del segle XVI i començament del XVII. De fet, El fiscal del Tribunal de la Inquisició de Saragossa va sol·licitar l'any 1610 que es prohibís la lectura de l'Art de Llull a la Universitat de Saragossa. El professor era el carmelita Agustí Núñez Delgadillo, catedràtic de Teo-

Tant la Inquisició espanyola com la romana es van tornar bel·ligerants contra el lul·lisme a les acaballes del segle XVI i començament del XVII.

logia i continuador del lul·lisme logicomatemàtic castellà de Pacs i Herrera, autor d'obres d'explicació de l'Art i d'escrits sobre l'art de la memòria.

En aquestes dates, uns aragonesos presents al Col·legi Espanyol de Bolonya van instruir Placido Perilli, religiós celestí, en l'obra lul·liana. Gràcies a una carta que Perilli va remetre als Jurats de Mallorca se sap que el lul·lisme a la Universitat de Bolonya s'havia tornat una doctrina problemàtica i que els llibreters no volien expendre els llibres del Doctor Il·luminat. Al Col·legi Espanyol de Bolonya, ningú no sabia res de Llull llevat d'Antonio Lorenzo de Quintaniella, que li va mostrar alguns llibres lul·lians a la Biblioteca del Col·legi, i del doctor Jerónimo Arbizu, natural de Daroca, que va instruir Perilli en la doctrina lul·liana.

A la segona meitat del segle XVI va transmetre moltes idees lul·lianes el dominic heterodox Giordano Bruno, el qual va morir condemnat a la foguera l'any 1600. El lul·lisme de Bruno, malgrat els seus particularismes, comprenia diferents facetes: Art, lògica, medicina, metafísica... i la seva explicació en diferents centres acadèmics d'Europa va afavorir, sens dubte, l'interès per l'obra de Llull a França i al Sacre Imperi. També va deixar la seva empremta a Oxford i en altres parts d'Anglaterra, on el lul·lisme va ser propagat com a doctrina hermètica i alquímica. Bruno és l'autor que més apareix en l'antologia de textos lul·lians que Zetzner va editar l'any 1598, i que es va convertir en el principal mitjà de difusió del pensament lul·lià i pseudolul·lià al segle XVII. Cal dir, per tant, que la seva obra –juntament amb la d'Agrippa i l'escola de Lefèvre d'Étaples– va permetre l'eclosió lul·liana a Europa Central, amb autors com Giulio Pace, un jurista i filòsof que va ensenyar dret en diferents universitats, encara que el seu interès pel lul·lisme, pel que sembla, no va ser objecte de les seves explicacions públiques.

A la segona meitat del segle XVI, va transmetre moltes idees lul·lianes el dominic heterodox Giordano Bruno.

El lul·lisme modern

El lul·lisme hispà al XVII es va replegar a les càtedres mallorquines i a l'orde franciscà. En efecte, aquesta centúria va ser l'època del desplegament de les càtedres lul·lianes en l'Estudi General de Mallorca i de l'establiment d'una formació «lul·liana» completa per als estudiants de l'illa. En paral·lel, començà l'any 1612 el primer procés de beatificació, promogut per la Diòcesi. Els franciscans, com per exemple el menorquí Francesc Marçal, varen potenciar la síntesi entre Escot i Llull com a doctrina escolàstica.

El Col·legi de la Sapiència de Mallorca, una institució creada l'any 1633 per al sosteniment i la formació de preveres, fou el nucli on es van educar els lul·listes mallorquins més destacats de llavors ençà. L'Estudi General va poder obtenir els privilegis reals i pontificis que li autoritzaven per col·lacionar tots els graus i va començar a funcionar com a Universitat a partir de l'any 1692. En aquestes càtedres es va professar no només el lul·lisme, sinó també l'escotisme, el suarisme i el tomisme.

El franciscanisme lul·lista va ser un corrent comú durant el segle XVII als regnes hispànics, França i la península italiana. Juntament amb el lul·lisme escotista, amb més projecció docent, existien també tendències que se centraven en l'Art com a instrument de saber (o art de memòria) i altres de caràcter enciclopedista. En la línia de l'estudi de l'Art com a instrument es trobaven els franciscans Basile de Poligny (l'Art com a metafísica) i Hugues Carbonel (visió retoricoutilitària), i el carmelita Léon de Saint Jean (enciclopedista), dels quals ha quedat ben palès l'interès per Llull. La línia enciclopedista va tenir en el caputxí Yves de París el seu màxim representant. Sens dubte, Yves de París va exercir una gran influència en els lul·listes posteriors per la seva elaboració didàctica de l'Art, en un moment en què el lul·lisme

El lul·lisme hispà al segle XVII es va replegar a les catedres mallorquines i a l'ordre franciscà. En efecte, aquesta centúria va ser l'època del desplegament de les catedres lul·lianes en l'Estudi General de Mallorca.

era ben conegut a França, com testifiquen, entre altres, les obres de Descartes i Gassendi.

Al nord d'Europa (essencialment a França i als països germànics) el lul·lisme va tenir un caràcter més individualista i la seva transmissió no va ser per via escolar, sinó per la difusió escrita. Dels franciscans italians, en canvi, queda patent la seva tasca docent com a lul·listes eclèctics. Vittorio de Palerm, caputxí, va ser lector de Filosofia i de Teologia a la Universitat de Palerm i la seva síntesi lul·liana fou tardana. Sembla que va entrar en contacte amb el lul·lisme a València. Cal esmentar també el caputxí Ruffini de Nonsberg, lector de teologia, que va conèixer Llull indirectament i va intentar una síntesi entre la teologia sibiudiana i la teologia escolàstica. Finalment, cal esmentar Luigi Sabatini, conventual, que va ensenyar metafísica a la Universitat de Bolonya. Aquests tres darrers autors poden ser considerats pensadors d'orientació lul·liana: varen intentar integrar les doctrines de Llull en el marc del racionalisme enciclopedista de la seva obra.

Paral·lelament a la línia franciscana, hi va haver un interès cap a Llull per part dels professors de filosofia i teologia escolàstica, tal com testifiquen la gran quantitat de referències lul·lianes en els comentaris a Pere Llobard i a Sant Tomàs del segle XVII. En concret els jesuïtes, per les referències que feren Francisco Suárez, Gabriel Vázquez i altres a les obres de Llull, van interessar-se pel pensament del Doctor Il·luminat i alguns van mostrar una postura molt crítica cap a ell. Tot i així, entre els jesuïtes hi va haver també veritables especialistes en Llull, com Sebastián Izquierdo, que va ensenyar a Alcalá i a Madrid, o Athanasius Kircher, que ho va fer a Roma. Izquierdo i Kircher van desvincular Llull de l'escolàstica, i el van integrar en l'enciclopedisme de la seva època, influint en altres jesuïtes erudits com Gaspar Knittel

I mentre que el lul·lisme minvava en el migdia d'Europa, amb freqüents problemes amb la Inquisició, gaudia de bona salut a l'Europa central, especialment entre luterans i calvinistes.

o Gaspar Schott. Així mateix, la seva afinitat lul·liana els va permetre obrir fites en la matemàtica i en la lògica que es traduïren en nombrosos escrits, que van influenciar profundament molts autors europeus.

Altres tractadistes de filosofia i teologia escolàstica (especialment carmelites i mínims a França, i benedictins a Espanya) feren nombroses al·lusions al pensament de Lull, tant en el XVII com en el XVIII, i van esmentar-lo sovint en manuals escolàstics, els quals encara no han estat estudiats en profunditat. Entre els mínims francesos van destacar Jean Lalemandet, Emmanuel Maignan i Pierre de Rians, autor aquest darrer d'una introducció a l'Art de Lull.

I mentre que el lul·lisme minvava en el migdia d'Europa, amb freqüents problemes amb la Inquisició, gaudia de bona salut a l'Europa central, especialment entre luterans i calvinistes. El lul·lisme fou introduït per Johann Heinrich Alsted a la Hohe Schule Herborn, institució en la qual va ser primer alumne i després professor de filosofia i teologia. La Hohe Schule Herborn va ser una de les institucions acadèmiques més importants d'orientació calvinista i, des d'allà, es va promoure un ambiciós programa teològic i humanístic.

Alsted tenia una concepció enciclopedista en la qual integrava, entre altres, Aristòtil, Ramus i Lull, tres autors amb una epistemologia i una pedagogia molt diferent. L'eclecticisme intel·lectual d'Alsted, que va compaginar la tasca docent amb l'editorial, va tenir una enorme repercussió en el racionalisme a l'Europa Central i la seva influència arribà fins al XVIII. En col·laboració amb l'editor Zetzner, va reeditar l'obra de Lavinheta i va publicar alguns treballs inèdits de Giordano Bruno. La seva pròpia tasca divulgadora féu que les síntesis hermeticolul·lianes fossin conegudes a Europa central i a Transsilvània, on fou professor de la Universitat de Weissenburg (Alba Iulia). Els

És innegable la influència lul·liana en les idees pedagògiques de Comenius: amb ell comença tota una influència indirecta del lul·lisme en la història de la pedagogia.

deixebles més importants d'Alsted a Herborn van ser Jan Ámos Komenský (Comenius) i Johann Heinrich Bisterfeld (que també va ser professor a Weissenburg). És innegable la influència lul·liana en les idees pedagògiques de Comenius: amb ell comença tota una influència indirecta del lul·lisme en la història de la pedagogia que encara no ha estat degudament atesa. Per la seva banda, Bisterfeld va tenir una influència decisiva en el lul·lisme de Leibniz, autor que va transformar profundament la combinatòria lul·liana.

De la Il·lustració a la Renaixença

Aquest interès per Llull va cristal·litzar en l'última gran escola lul·liana en territori del Sacre Imperi, fundada a Mainz pel sacerdot catòlic Iu Salzinger. Aquesta escola tenia com a principal objecte l'estudi del pensament lul·lià i, com a pas previ, havia de publicar les obres completes de Llull. Salzinger va arribar a publicar tres volums, de la dita *edició maguntina*, però el projecte quedà inconclús. L'ensenyament privat de Salzinger suposava que els seus alumnes ja gaudien d'una bona formació filosòfica i teològica.

La Universitat Lul·liana de Mallorca, en la qual hi havia quatre càtedres de teologia lul·liana i tres de filosofia, nomenà Salzinger *Doctor honoris causa* en 1726, i al voltant d'aquesta data van anar a Mainz a estudiar amb ell vuit estudiants de la Universitat mallorquina, que vivien en aquesta escola amb altres set de procedència germànica. Entre els estudiants mallorquins s'hi trobaven Antoni Ramon Pasqual, cistercenc; els germans Fornés i Bartomeu Rubí, franciscans, i Andreu Oliver, metge. Alguns d'ells estudiaren amb Salzinger durant els seus últims anys de vida. Altres ja no el van conèixer personalment,

Pasqual integrà el lul·lisme en les coordenades de la il·lustració i cregué encara en l'eficàcia del lul·lisme com a doctrina viva, polemitzant amb Feijóo i altres erudits.

però van poder aprendre dels seus deixebles Johann-Melchior Kurhummel i Franz-Philipp Wolff, continuadors de l'edició de les obres de Llull. Quan els estudiants maguntins van tornar a Mallorca, tots ells –amb el transcurs dels anys– van ser catedràtics de la seva especialitat a la Universitat Lul·liana, que no arribà a acceptar mai algunes de les idees del lul·lisme de Salzinger (com, per exemple, la vindicació de l'alquímia).

Antoni Ramon Pasqual, abat que fou de La Real, és, juntament amb Salzinger, el més gran lul·lista de la centúria, la qual s'havia inaugurat amb una vindicació apològica de Llull a càrrec del P. Jaume Custurer, jesuïta, publicada l'any 1700. Pasqual integrà el lul·lisme en les coordenades de la il·lustració i cregué encara en l'eficàcia del lul·lisme com a doctrina viva, polemitzant amb Feijóo i altres erudits.

Una figura central en la polèmica contra Feijóo fou el caputxí flamenc Luis de Flandes, lector de teologia a València, que va escriure alguns tractats lul·lians. Gràcies al seu ardor lul·lià, va aconseguir que el General dels Caputxins autoritzés l'explicació del lul·lisme i que s'erigís una càtedra de lul·lisme al convent dels caputxins de Palma.

Tot i així, a l'illa hi hagué forts enfrontaments entre lul·listes i antilul·listes, que varen donar un vessant popular i fins i tot barroer a una disputa que s'havia encès amb els prejudicis i les manipulacions d'Eimeric.

En paral·lel, el lul·lisme mica en mica anà minvant a Europa, com a fruit de l'empirisme i del criticisme. El final del lul·lisme a Espanya estigué condicionat pel pensament reformador de Carles III, partidari del tomisme i del regalisme, i poc amic de les extravagàncies. Després d'enfrontaments entre lul·listes i antilul·listes a Mallorca, el rei es serví del bisbe Juan Díaz de la Guerra (1772-1778), qui acabà

El contacte del lul·lisme mallorquí amb les idees de la Renaixença féu aparèixer nous interessos, històrics i literaris.

de malbaratar la devoció lul·liana i donà un duríssim cop al lul·lisme, extingint la Causa Pia que anhelava la canonització del Beat.

La Universitat Literària de Mallorca fou clausurada el 1830 i convertida en Seminari Conciliar. Les idees lul·lianes quedaren al Seminari Diocesà i al Col·legi de la Sapiència, i, en aquest ambient, van tenir certa continuïtat a partir de llavors. Al segle XIX es pot dir que el lul·lisme deixà de ser un corrent viu i que va començar a formar part de la història. El romanticisme impulsà la recerca de les fonts històriques i literàries com una forma d'examinar i recuperar la identitat col·lectiva.

Diguem, per acabar, que el contacte del lul·lisme mallorquí amb les idees de la Renaixença féu aparèixer, efectivament, nous interessos, històrics i literaris. Aquests, abandonant les tradicionals lectures filosòfiques i teològiques, donaren una nova visió de Lull i obriren nous camins que s'han perllongat fins als nostres dies.